

แนวคิดสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย : จากความเป็นทาสสู่อิสรภาพ¹

(The Concept of Human Rights in Thai Society : From Slavery to Freedom)

สน นิลศรี (Son Ninsri)

สิทธิมนุษยชนได้กลายเป็นประเด็นที่มีความสำคัญมากในปัจจุบันเนื่องจากข่าวโลกทุกวันนี้แทบจะไม่มีวันใดเลยที่ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องสิทธิมนุษยชน เพราะแนวคิดสิทธิมนุษยชนเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับประชาธิปไตยซึ่งเป็นระบอบการปกครองที่กำลังมีบทบาทอย่างสูงยิ่งต่อการเมืองระดับโลกในขณะนี้ สำหรับประเทศไทยของเรานั้นการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องสิทธิมนุษยชนได้รับความสนใจจากนักวิชาการมากขึ้น ถึงแม้ว่าแนวคิดสิทธิมนุษยชนได้เริ่มต้นมาประมาณ 300 ปีแล้ว แต่งานเขียนทางด้านสิทธิมนุษยชนส่วนใหญ่มักจะกล่าวถึงปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights in 1948) และอนุสัญญาระหว่างประเทศที่สืบเนื่องมาจากปฏิญญานี้ในฐานะที่เป็นฐานอ้างอิงหลักอยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้เองสิทธิมนุษยชนถูกมองว่าเป็นแนวคิดที่เพิ่งเกิดขึ้น และได้รับมาจากชาติตะวันตกจึงมีแนวโน้มที่จะถูกปฏิเสธจากประเทศชายขอบอารยธรรมตะวันตก เช่น สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสิงคโปร์และมาเลเซียที่เอเซียวิถี (Asian Values) ถูกนำมาใช้เพื่อต้านทานกระแสสิทธิมนุษยชนโดยรัฐบาลอำนาจนิยม

ผู้เขียนจะพยายามค้นหาแนวคิดสิทธิมนุษยชนในประวัติศาสตร์ไทยเพื่อที่จะสามารถใช้เป็นฐาน

อ้างอิงหลักทางด้านสิทธิมนุษยชนสำหรับสังคมไทยของเรา ผู้เขียนคิดว่าเราไม่สามารถที่จะเข้าใจเรื่องสิทธิและเสรีภาพได้อย่างแท้จริงถ้าหากเราไม่ได้เรียนรู้สิ่งที่ตรงกันข้ามกับสิทธิและเสรีภาพอย่างถ่องแท้ (แต่ผู้เขียนมิได้หมายความว่าเราต้องการประการหลังมากขึ้น เพื่อที่จะเข้าใจและมีประการแรก) เมื่อมองย้อนกลับไปในประวัติศาสตร์ไทยพบว่ามีการเกี่ยวกับการละเมิดสิทธิมนุษยชนหลายกรณี หนึ่งใน การละเมิดสิทธิมนุษยชนที่ร้ายแรงที่สุดคือทาส เพราะโดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์เกิดมามีอิสระ ดังนั้นความเป็นทาสจึงเป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของมนุษย์แต่เนื่องจากทาสเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้น ในสมัยโบราณเกือบทุกประเทศเคยมีทาสและได้เลิกทาสไปแล้ว ทฤษฎีพัฒนาการทางสังคมของคาร์ล มาร์กซจึงเชื่อว่าทุกสังคมที่พัฒนาแล้วก่อนที่จะเป็นสังคมจารีตจะต้องผ่านพ้นความเป็นสังคมทาสมาก่อน ในกรณีของสังคมไทยนักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ในปัจจุบันมีความเห็นตรงกันว่าสังคมไทยมีทาสมานานแล้ว เป็นไปได้ว่ามีทาสมาก่อนสมัยสุโขทัย แต่สังคมไทยเคยเป็นสังคมทาสมาก่อนหรือไม่นั้นยังไม่มีข้อสรุป

นักวิชาการบางกลุ่มเชื่อว่าการเลิกทาสในสมัยรัชกาลที่ 5 แสดงให้เห็นถึงแนวคิดสิทธิมนุษยชนใน

¹ บทความชิ้นนี้เขียนขึ้นเพื่อเป็นโครงร่างในการศึกษาแนวคิดสิทธิมนุษยชนจากประวัติศาสตร์ของสังคมไทยแง่มุมหนึ่งโดยใช้ทาสเป็นศูนย์กลางในการศึกษาเพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อประเด็นเรื่องสิทธิเสรีภาพและสิทธิมนุษยชนจากมุมมองของภูมิปัญญาไทย

สังคมไทย ในขณะที่นักวิชาการบางส่วนไม่เห็นด้วย
อย่างไรก็ตาม ทาสและการเลิกทาสมีนัยสำคัญต่อ
การให้ความหมายเรื่องสิทธิเสรีภาพในกระบวนการ
สร้างรัฐไทยสมัยใหม่อย่างน่าสนใจยิ่ง (ในเวลาต่อมา)

วัตถุประสงค์หลักของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือเพื่อ
ค้นหาแนวคิดสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยว่ามีหรือไม่
(ถ้ามีเป็นอย่างไร) โดยศึกษาถึงความสัมพันธ์
ระหว่างทาสและสิทธิเสรีภาพในความคิดทางการ
เมืองไทยและความสัมพันธ์ระหว่างการเลิกทาสกับ
พัฒนาการแนวคิดมนุษยชนในประเทศไทย

เมื่อกล่าวถึงทาส คนทั่วไปมักจะจินตนาการ
ถึงความไร้สิทธิเสรีภาพ สถานภาพที่มีช้อนมนุษย์โดย
สมบูรณ์ และอาจจินตนาการถึงความทารุณโหดร้าย
ที่นายทาสปฏิบัติต่อทาสในสมัยโบราณ ซึ่งแนวคิดที่
มองทาสเป็นบุคคลที่ไร้สิทธิโดยสิ้นเชิง เสมือนวัตถุ
สิ่งของหรือทรัพย์สินชนิดหนึ่งนั้นเป็นแนวคิดเกี่ยว
กับทาสที่เด่นชัดในสังคมตะวันตก แนวคิดเรื่องทาส
ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือทาสเป็นความสัมพันธ์
เชิงทรัพย์สินแต่มีใช้ทรัพย์สินในความหมายที่เฉพาะ
เจาะจง ทาสในภูมิภาคนี้จึงมีความหมายตั้งแต่บุคคล
ที่มีสถานภาพเหมือนวัตถุหรือทรัพย์สินชนิดหนึ่ง
จนถึงการถูกควบคุมแรงงานภายใต้เงื่อนไขของ
พันธกรณี ภาระผูกพัน และภาวะพึ่งพาทางสังคม
รูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง (James F. Warren) แนวคิด
ที่ตรงกันข้ามกับทาสคือ สิทธิเสรีภาพซึ่งเป็นแนวคิด
ใหม่ที่เกิดขึ้นและพัฒนามาในสังคมร่วมสมัย
(Contemporary World) พื้นฐานของแนวคิดสิทธิ
เสรีภาพและมนุษยนิยมนั้นเกิดขึ้นมาจากปรัชญา
ชนชั้นกลางของตะวันตกสิ่งที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับ
แนวคิดมนุษยนิยมคือความเชื่อว่าแรงงานของ
มนุษย์สามารถสร้างความร่ำรวยได้ แนวคิดเหล่านี้มี
อิทธิพลเหนือสังคมตะวันตกระหว่างศตวรรษที่
17-19 ซึ่งระบบทุนนิยมกำลังเจริญเติบโต ดังนั้น
จึงเกิดความต้องการที่จะปลดปล่อยภาวะทาสติด
ที่ดินจากเจ้าของที่ดิน ขั้นตอนต่อมาคือการเกิดขึ้น

ของ “แรงงานเสรี” ดังนั้นแนวคิดเกี่ยวกับการเลิก
ทาสในตะวันตกจึงเน้นที่ “ความเป็นมนุษย์” และ
“สิทธิเสรีภาพ” ในขณะเดียวกันก็ต่อต้านการปฏิบัติ
ต่อทาสเยี่ยงทรัพย์สินหรือวัตถุสิ่งของหรือจะกล่าว
ได้ว่าเน้นที่สิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานนั่นเอง และ
คำว่าสิทธิมนุษยชนที่จะกล่าวถึงในบทความนี้
เป็นต้นไปมีความหมายในแง่มุมนี้เป็นหลัก เว้นไว้
แต่จะมีความหมายเป็นอย่างอื่น ผู้เขียนจึงจะอธิบาย
กำกับ จะเห็นได้ว่าความรับรู้เรื่องทาสของสังคม
ตะวันตกนอกจากจะมีส่วนช่วยให้เกิดความเข้าใจ
แนวคิดสิทธิเสรีภาพแล้ว การเลิกทาสยังเป็นพื้นฐาน
ต่อความเข้าใจแนวคิดสิทธิมนุษยชนอย่างเด่นชัด
ผู้เขียนจึงต้องการทราบว่าความรับรู้เรื่องทาสและ
การเลิกทาสในสยามสามารถนำมาใช้อธิบายแนวคิด
สิทธิมนุษยชนในสังคมไทยได้อย่างสมเหตุสมผล
หรือไม่

ผู้เขียนขอเริ่มต้นทำความเข้าใจกับผู้อ่าน
เกี่ยวกับแนวคิดเรื่องทาสโดยทั่วไปและระบบสังคม
ของสยามก่อน

สิ่งหนึ่งซึ่งทาสทั่วโลกเหมือนกันคือลักษณะ
ของการเป็นแรงงานที่ไม่อิสระต่อตนเอง (Unfree
Labor) กล่าวคือทาสมิได้เป็นเจ้าของแรงงานของ
ตนเอง ในอดีตแรงงานทาสถูกใช้ในการผลิตทาง
เกษตรกรรมรวมทั้งรับใช้ในวัง วัด ศาลาสน์ของ
ขุนนางหรือในครัวเรือนของนายทาส โดยทั่วไปแล้ว
ระบบแรงงานที่ไม่อิสระนั้นเป็นปรากฏการณ์ทาง
สังคมที่เกิดขึ้นเป็นปกติในสมัยโบราณทั้งในสังคม
ตะวันตกและตะวันออก หากมองแง่ที่ระบบทาสก็
เป็นรูปแบบหนึ่งของแรงงานที่ไม่อิสระ

อย่างไรก็ตามระบบทาสมีความแตกต่างเป็น
อย่างมากจากระบบแรงงานที่ไม่อิสระรูปแบบอื่นๆ
เนื่องจากทาสมีลักษณะเหมือนทรัพย์สินและชีวิต
ทาสขึ้นอยู่กับเจ้านายโดยสมบูรณ์ นอกจากนี้แล้ว
ระบบทาสยังก่อให้เกิดความรุนแรงและใช้ความ
รุนแรงในการรักษาระบบอีกด้วย

ทาสและระบบทาสมีความแตกต่างกันไปในแต่ละสังคมซึ่งขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และอำนาจทางการเมือง ในบางสังคม แต่ในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ระดับ ปริมาณและคุณภาพของระบบทาสก็มีความแตกต่างและหลากหลายในรายละเอียดปลีกย่อย

คุณลักษณะของทาสสยามแตกต่างเป็นอย่างมากจากทาสตะวันตกทั้งในด้านชนิด ประเภท รูปแบบ เงื่อนไข ปริมาณ คุณภาพ สถานภาพ เป็นต้น ในกรณีของสยาม “ข้า” หรือ “ทาส” หมายถึงบุคคลซึ่งไม่มีสิทธิและเสรีภาพโดยสมบูรณ์ในร่างกายของตนเองในช่วงเวลาหนึ่งหรือตลอดชีวิต ในแง่นี้อาจมองได้ว่าทาสเป็นทรัพย์สินอย่างหนึ่งของผู้เป็นนาย และความเป็นทาสแสดงถึงสิทธิในการครอบครองทรัพย์สินเหนือบุคคล แต่ความสัมพันธ์เชิงทรัพย์สินระหว่างทาสและนายทาสเพียงอย่างเดียวไม่สามารถอธิบายระบบทาสในสังคมสยามได้อย่างครบถ้วน ยังมีปัจจัยอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยทางสังคมและศาสนามีความสำคัญต่อการให้ความหมายสถานภาพของบุคคลผู้ซึ่งถูกครอบครองโดยผู้อื่นอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

ในกฎหมายตราสามดวงทาสได้ถูกยอมรับว่ามีสถานภาพเป็นบุคคลหรือประชาชนที่อยู่ภายใต้ความควบคุมและปกป้องคุ้มครองจากกษัตริย์ ดังนั้นทาสจึงมีสิทธิส่วนบุคคลหลายประการที่เหมือนกันกับเสรีชนหรือไพร่ แต่ก็มีความแตกต่างอย่างเด่นชัดระหว่างทาสและไพร่ เช่น ทาสชายจะถูกกำหนดให้มีสถานภาพต่ำกว่ามนุษย์โดยสมบูรณ์ เนื่องจากทาสชายไม่สามารถบวชเป็นพระในพุทธศาสนาได้ ทาสถูกใช้เป็นเครื่องวัดเกียรติยศทางสังคมอีกด้วย กล่าวคือหากบุคคลใดมีทาสอยู่ในครอบครองเป็นจำนวนมากบุคคลนั้นจะมีเกียรติทางสังคมสูง ดังนั้นทาสสยามจึงเป็นทั้งทรัพย์สินและบุคคลในขณะเดียวกันมีสถานภาพทางสังคมที่ต่ำกว่า แต่ก็มีความใกล้ชิดหรือมิได้มีความห่างมากจนเกินไป

ไปนักทางสังคม

จากหลักฐานที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงพบว่าทาสสยามมีสิทธิส่วนบุคคลหลายประการที่ทาสในตะวันตกไม่มี เช่น สิทธิในการถือครองทรัพย์สิน สิทธิในการเลือกคู่ครองและสิทธิในการเลือกเจ้านาย เป็นต้น แต่อาจมองได้ว่าการให้สิทธิและความคุ้มครองแก่ทาสในกฎหมายตราสามดวงนั้นเป็นการผ่อนปรนหรือลดทอนความรุนแรงที่มีในระบบทาส เพื่อให้สังคมสงบสุขเนื่องจากบทบัญญัติที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงนั้นมีใช้มาเป็นเวลาหลายร้อยปีก่อนที่รัชกาลที่ 1 ได้สั่งให้มีการรวบรวมเป็นกฎหมายตราสามดวงในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งบทบัญญัติเหล่านั้นได้ถูกเปลี่ยนแปลงแก้ไขและเพิ่มเติมเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมในช่วงเวลานั้นๆ กฎหมายที่เกี่ยวกับการให้ความคุ้มครองแก่ทาสฉบับที่ตกทอดมานั้นก็ไม่อาจทราบได้ว่าการเปลี่ยนแปลงแก้ไขข้อความในสมัยใดการเปลี่ยนแปลงแก้ไขนั้นน่าจะเพื่อมิให้ทาสรวมตัวกันจับอาวุธต่อต้านอำนาจรัฐ และเพื่อให้สามารถใช้แรงงานทาสได้ต่อไป ทำให้เกิดความสมดุลในสังคมและอำนาจรัฐมั่นคง ด้วยเหตุว่ากฎหมายตราสามดวงเป็นกฎหมายศักดิ์นาบทบัญญัติต่างๆ จึงเป็นการตราขึ้นเพื่อประโยชน์โดยแท้จริงของชนชั้นศักดินาเข้าทำนองที่ว่ากฎหมาย ที่ตราขึ้นโดยชนชั้นโดยอมเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของชนชั้นนั่นเอง

ด้วยรัฐตระหนักว่าทาสซึ่งเป็นแรงงานไม่มีอิสระรูปแบบหนึ่งมีส่วนช่วยให้รัฐพัฒนาจากสังคมดั้งเดิมไปสู่สังคมที่ซับซ้อนขึ้นเจริญขึ้น และมีส่วนเสริมสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและความมั่นคงให้กับอำนาจรัฐ รัฐจึงต้องคิดหาวิธีในการควบคุมดูแลและใช้แรงงานทาสเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อรัฐ

รัฐในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ในอดีตมีกำลังคนน้อย กำลังคนจึงมีความสำคัญต่อความอยู่รอดของรัฐ รัฐจึงต้องมีระบบควบคุมกำลังคนและแรงงาน

เป็นอย่างดีเพื่อความเข้มแข็งของอำนาจรัฐ รัฐสยามใช้ระบบศักดินาเป็นกลไกในการทำหน้าที่ดังกล่าว ระบบศักดินาคือระบบพื้นฐานทางการเมืองเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของสยามซึ่งมีขึ้นมาตั้งแต่สมัยอยุธยาหรือก่อนหน้านั้น ระบบศักดินาเป็นระบบควบคุมกำลังคนอย่างเป็นทางการของรัฐสยามอีกด้วย

ในกฎหมายลักษณะรับฟ้อง พ.ศ. 1899 กำหนดว่าไพร่จะต้องอยู่ภายใต้ความควบคุมของมูลนายเรียกว่าระบบไพร่ เป็นการจัดระเบียบทางสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการควบคุมกำลังคนหรือแรงงานนั่นเอง ด้วยเหตุว่ากำลังคนเป็นทรัพยากรที่สำคัญยิ่งต่อการดำรงอยู่ของรัฐจารีตตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ต่อมาระบบไพร่ได้ขยายบทบาทเป็นการบริหารผลประโยชน์ของรัฐ และเป็นระบบที่ใช้ในการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบและสถานภาพของผู้นั้นในสังคม เช่นการเกณฑ์แรงงาน, การให้ความจงรักภักดี, การให้ความคุ้มครอง, การส่งส่วยและของกำนัลตอบแทน เป็นต้น

ระบบไพร่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับระบบศักดินา ในบางกรณีมีผู้ใช้ใช้ในความหมายเดียวกัน ด้วยเหตุที่ว่าระบบไพร่เป็นกลไกในการควบคุมและกระจายกำลังคนหรือแรงงานตามโครงสร้างชนชั้นทางสังคมนั่นเอง ระบบไพร่ยังเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจในแง่ของการกำหนดสิทธิในการถือครองที่ดินอีกด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างแต่ละชนชั้นในสังคมจะเป็นลักษณะของความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์และความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ซึ่งรูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวมีบทบาทอย่างสูงทั้งในวิถีชีวิตของชนชั้นสูงและสามัญชน

ในปี พ.ศ. 1998 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ตรากฎหมาย พระอัยการตำแหน่งนาพลเรือนและพระอัยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง กฎหมายเหล่านี้ได้กำหนดศักดินาของผู้คนทุกคนในสังคม

ตั้งแต่เชื้อพระวงศ์จนถึงทาส แสดงให้เห็นว่าอย่างน้อยที่สุดตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้มีความพยายามที่จะควบคุมแรงงานทาสโดยรัฐด้วยการกำหนดสถานภาพทางสังคมและสถานภาพทางกฎหมายให้กับทาส แต่ทาสยังไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานให้กับรัฐยกเว้นในเวลาสงคราม รัฐควบคุมทาสโดยผ่านทางนายทาสและการกำหนดราคาค่าตัวทาส

รัฐสยามใช้ระบบศักดินาเป็นกลไกในการกำหนดหน้าที่ อำนาจและสถานภาพของบุคคลที่มีชนชั้นทางสังคมแตกต่างกัน นอกจากนี้แล้วระบบศักดินายังมีเป้าหมายทางทฤษฎีเพื่อเน้นอำนาจโดยสมบูรณ์ของกษัตริย์ในการปกครองรัฐและรักษาระบบแห่งความไม่เท่าเทียมกันนี้ให้คงอยู่ต่อไปนั่นคือความไม่เท่าเทียมในศักดิ์ศรี สิทธิ และสถานภาพทางสังคม

ระบบศักดินาหรือระบบไพร่แบ่งคนในสังคมออกเป็น 4 ชนชั้นคือ เชื้อพระวงศ์ ขุนนาง ไพร่ และทาส กษัตริย์มีสถานภาพทางสังคมสูงที่สุดและมีฐานะเป็นเจ้าของดินและเจ้าชีวิต ผู้มีศักดินา 400 ขึ้นไปมีสถานภาพเป็นขุนนางชั้นสูงหรือมูลนาย ผู้มีศักดินาระหว่าง 30 ถึง 399 เป็นขุนนางชั้นต่ำ ไพร่มีศักดินา 10 ถึง 25 และทาสมีศักดินา 5 พระสงฆ์และชาวจีนเป็นกลุ่มสังคมพิเศษที่อยู่นอกระบบไพร่เพราะไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานให้กับรัฐ พระสงฆ์มีศักดินาเทียบเท่า “ระหว่าง 400 ถึง 2,400 และมีบทบาทเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงระหว่างชนชั้นสูงและชนชั้นล่างเข้าด้วยกัน ในขณะที่ชนกลุ่มน้อยอื่นๆ เช่น มอญ เขมร ลาว เวียดนามและจาม ถูกปฏิบัติเช่นเดียวกับไพร่ และต้องถูกเกณฑ์แรงงานให้กับรัฐเช่นกัน

ทาสเป็นชนชั้นที่ต่ำที่สุดของการจัดระเบียบทางสังคมในสยาม โดยตัวของทาสเองแล้วมีพลวัตมีการเปลี่ยนแปลงและได้มีการพัฒนาตนเองจนเป็นระบบย่อยในระบบศักดินาสยาม

สถานภาพของทาสได้มีการเปลี่ยนแปลงตามเวลาที่เปลี่ยนไป สถานภาพของทาสในสมัยรัตนโกสินทร์แตกต่างจากสถานภาพของทาสก่อนสมัยรัตนโกสินทร์

สถานภาพของทาสก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ หรือทาสในสังคมล้านนาและสุโขทัยมีความแตกต่างจากไพร่ ทาสจะถูกควบคุมโดยตรงจากเจ้านายของตน ซึ่งอาจเป็นเครือญาติของกษัตริย์ ขุนนางหรือสามัญชนและมีได้มีหน้าที่โดยตรงต่อรัฐ นั่นคือทาสไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานและไม่ต้องส่งส่วยให้กับรัฐ ทาสถูกมองว่าเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคล และถูกนำลงเป็นทาสด้วยการถูกจับเป็นเชลยสงคราม การขาย และการให้เป็นของกำนัล ในสมัยอยุธยาสถานภาพของทาสได้เปลี่ยนแปลงไปรัฐควบคุมทาสโดยผ่านนายทาส และการกำหนดราคาค่าตัวทาส

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและทาสได้เพิ่มขึ้นในปลายสมัยอยุธยา ทาสมีหน้าที่ต่อรัฐเช่นเดียวกับไพร่แต่ในระดับที่ต่ำกว่ามาก เพราะทาสถูกมองว่าเป็นคนที่ตกทุกข์ได้ยาก ทาสมิได้ถูกใช้แรงงานในภาคเกษตรกรรมแต่เพียงอย่างเดียว ทาสยังถูกใช้เป็นสินค้าหรือสินทรัพย์ที่ใช้ค้าประกันสำหรับนายทาสได้ นอกจากนี้แล้วทาสยังถูกนำไปพิพากษาลงโทษแทนเจ้านายและส่งไปทำสงครามแทนนายทาสได้ด้วย

สถานภาพของทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ได้เปลี่ยนไป โดยมีความคล้ายคลึงกับสถานภาพของไพร่มากยิ่งขึ้นแต่ก็ยังอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าไพร่ ทาสในสมัยนี้จะต้องถูกเกณฑ์แรงงานหรือส่งส่วยให้กับรัฐแทนแรงงานเช่นเดียวกับไพร่ ในสมัยนี้ไม่ว่าใครก็ตาม ตั้งแต่เชื้อพระวงศ์จนถึงไพร่สามารถเปลี่ยนตัวเองไปเป็นทาสได้ทั้งนั้น และเมื่อกลายเป็นทาสแล้วสถานภาพทางสังคมและสถานภาพทางกฎหมายของผู้นั้นก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย แต่สถานภาพของทาสขึ้นอยู่กับสถานภาพของเจ้านายของตนเป็นอย่างมากกล่าวคือทาสของเจ้านายที่มีศักดิ์นาสูงจะ

มีสถานภาพและความเป็นอยู่ที่ดีกว่าไพร่โดยทั่วไป และอาจตั้งตนเป็นนักเลงข่มเหงไพร่ได้ ทาสมิได้มีฐานะเป็นแรงงานหรือชนชั้นในสังคมอย่างชัดเจน แต่เป็นเหมือนกับสถานภาพทางสังคมอย่างหนึ่ง มีประเพณีนิยมที่ใช้ทาสเป็นเสมือนเครื่องแสดงเกียรติยศทางสังคมของนายทาส

นอกจากนี้แล้วการครอบครองทาสยังมีความสำคัญต่ออำนาจทางการเมืองอีกด้วย เนื่องจากการควบคุมกำลังคนเป็นแหล่งที่มาของอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง มุลนายพยายามที่จะมีไพร่หรือทาสไว้ในครอบครองให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ในบางกรณีมุลนายสามารถคุ้มครองทาสให้พ้นจากหน้าที่ต่อรัฐได้ ยิ่งไปกว่านั้นทาสไม่ต้องทำงานหนัก เพราะมุลนายใช้แรงงานจากไพร่สมแทน ดังนั้นมีไพร่จำนวนมากที่ต้องการเป็นทาสของมุลนายที่มีอำนาจสูงด้วยความเต็มใจเพื่อที่จะหลบหนีการเกณฑ์แรงงานจากรัฐ (พงษ์นิยม ทองพงษ์นิยม)

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ความสัมพันธ์ระหว่างทาสและนายทาสเป็นแบบอุปถัมภ์และเกื้อหนุนกัน ดังนั้นทาสจึงมิใช่กลุ่มคนที่ทุกข์ยากที่สุดในสังคม ตรงกันข้ามทาสอาจมีชีวิตที่ดีกว่าไพร่บางประเภท แรงงานทาสมิได้ถูกขูดรีดอย่างทารุณเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจซึ่งอาจเพราะป้องกันการหลบหนีของทาส แต่หลังจากที่สยามได้ทำสนธิสัญญาเบาว์ริง และสนธิสัญญาประเภทเดียวกันนี้กับตะวันตก ทาสเริ่มมีบทบาทมากขึ้นในระบบเศรษฐกิจเงินตรา ทาสเริ่มกลายเป็นแรงงานรับจ้าง และเป็นแหล่งเงินทุนของนายทาสและตัวทาสเอง เพราะว่าทาสสามารถขายตนเองหรือถูกขายเพื่อหาเงินได้ สถานการณ์เช่นนี้ทำให้ทาสเข้าไปสู่วงจรของทุนและแรงงานซึ่งส่งผลต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างทาสนายทาสและรัฐ ในสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 ความสัมพันธ์ระหว่างทาสและนายทาสได้เปลี่ยนจากเดิมซึ่งเป็นแบบอุปถัมภ์ไปเป็นความสัมพันธ์ในรูปแบบที่

แข็งกร้าวมากยิ่งขึ้น มีคดีความเป็นจำนวนมาก เกี่ยวกับการทำร้ายทารุณทาสและบังคับทาสให้ทำงานหนักเพราะนายทาสต้องการผลประโยชน์จากทาสมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีวิธีการขูดรีดทาสแบบใหม่เกิดขึ้นนั่นคือ การใช้ทาสหญิงเป็นโสเภณี ดังนั้นรัฐไม่สามารถคุ้มครองทาสได้โดยตรงหรือแม้กระทั่งควบคุมทาสได้โดยผ่านนายทาส วิธีการที่รัฐควบคุมทาสโดยผ่านนายทาสนั้นได้ผ่อนคลายหรือหมดไปตั้งแต่ก่อนที่รัชกาลที่ 5 ประกาศเลิกทาสอย่างเป็นทางการ (ชลลดา โกพิตตา)

จะเห็นได้ว่าสภาพของทาสมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและพัฒนาการของสังคม ทาสสยามก็มีจุดเริ่มต้นและพัฒนาการจนเป็นระบบย่อยมีผังรากลึกในสังคมเช่นเดียวกัน ทาสสยามมีทั้งคนภายนอกและคนภายในสังคม คนภายนอกสังคมได้มาจากการจับกุมหรือกวาดต้อนเชลยจากศึกสงคราม คนภายในสังคมสยามเข้าสู่ความเป็นทาสได้หลายวิธีการ (ซึ่งจะกล่าวต่อไป)

จิตร ภูมิศักดิ์ ใช้ทฤษฎีมาร์กซิสต์ในการวิเคราะห์และแสดงหลักฐานว่าสุโขทัยเป็นสังคมศักดินาและมีทาสในสังคมสุโขทัยแล้ว ขจร สุขพานิช และธิดา สาระยาสนับสนุนว่ามีทาสหลายประเภทในสมัยสุโขทัยจากการศึกษาศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงและหลักฐานชั้นต้นอื่นๆ ในขณะที่นักประวัติศาสตร์ฝ่ายชาตินิยมและกษัตริย์นิยมมีความคิดเห็นในทางตรงกันข้าม ซึ่งเป็นที่ยอมรับก่อนหน้าความคิดข้างต้น สมเด็จพระยาบรมราชานุภาพเชื่อว่าไม่มีทาสในสมัยสุโขทัย สังคมสุโขทัยเป็นสังคมเสรีไทยรับประเพณีทาสมาจากเขมรในสมัยอยุธยา ดังนั้นจึงเกิดมีทาสในสังคมไทยตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา หลวงวิจิตรวาทการได้ตอกย้ำความคิดนี้ว่า ทาสมิใช่ประเพณีดั้งเดิมของไทย ไทยรับมาจากเขมรเช่นกัน คีตกฤษดิ์ ปราโมช เสนอว่าทาสไทยต่างจากทาสตะวันตกเพราะเป็นเข้ารับใช้ใกล้ชิดเสมือนสมาชิกในครอบครัวและยืนยันว่าไม่มีทาสในสมัย

สุโขทัย นอกจากนี้ยังอธิบายว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่ไม่มีชนชั้น ชาติชาย พณนันทน์ ได้นำเสนอปริญญาพนธ์ ระดับปริญญาเอก มีข้อสรุปว่ามีทาสในสังคมสุโขทัย แต่ใช้คำว่า “ข้า” แทนคำว่า “ทาส” และเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางซึ่งถือว่าการถกเถียงเรื่องนี้ยุติลง

มีความสนใจในประเด็นที่นักประวัติศาสตร์ฝ่ายชาตินิยมและกษัตริย์นิยมไม่ยอมรับการมีอยู่ของทาสในสังคมสยามหรือถ้ายอมรับว่ามีก็กล่าวว่าเป็นทาสที่ได้รับการดูแลอย่างดี ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ เสนอว่า สาเหตุที่นักประวัติศาสตร์กลุ่มนี้ไม่ยอมรับว่าทาสเกิดขึ้นมาจากสังคมสยามเอง เนื่องจากการที่จะเป็นการทำลายความชอบธรรมของระบบการปกครองซึ่งอยู่ภายใต้การนำของระบบกษัตริย์ในขณะนั้นเพราะการมีทาสในสังคมใดจะถูกมองว่าเป็นสิ่งเลวร้ายเป็นสัญลักษณ์ของความป่าเถื่อนการกดขี่ขูดรีดและไร้อารยธรรม

เมื่อทาสเกิดขึ้นมาในสังคมสยามก็ได้มีพัฒนาการเรื่อยมา เนื่องจากกำลังคนมีความสำคัญต่ออำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง รัฐจึงจำเป็นต้องมีระบบควบคุมคนอย่างมีประสิทธิภาพ ประชาชนจึงถูกจัดแบ่งเป็นชนชั้นในสังคม ไพร่และทาสถูกควบคุมจากมูลนายและรัฐ ระบบไพร่และระบบทาสจึงเป็นผลมาจากความขาดแคลนกำลังคนในสังคม

โดยภาพรวมแล้ว ประชาชนส่วนใหญ่ในสังคมสยามทั้งในสมัยสุโขทัยและอยุธยา เป็นแรงงานที่ไม่มีอิสระ (Unfree Labour) เนื่องจากต้องถูกเกณฑ์แรงงานโดยรัฐ จึงกล่าวได้ว่าไม่มีสามัญชนที่มีเสรีภาพอย่างแท้จริง(Freemen) ในสังคมสยามหรือถ้าจะมีก็คือไพร่ที่หลบหนีไปรวมกลุ่มอยู่นอกปริมณฑลของอำนาจรัฐในทางปฏิบัติและผู้ที่มีเสรีภาพมากกว่าผู้อื่นคือผู้ที่มีสถานภาพสูงสุดของสังคม

ระบบทาสในสมัยอยุธยาได้พัฒนาอยู่ภายใต้ระบบศักดินา ซึ่งมีพื้นฐานอยู่บนการให้ความสำคัญกับที่ดินและแรงงานไพร่ในการผลิตมิใช่แรงงานทาส

สิ่งหนึ่งที่เด่นชัดที่สุดในสมัยนี้คือระบบทาสได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบแรงงานไพร่ ดังนั้นชนชั้นล่างในสังคมอยุธยาคือไพร่ ทาส และข้ารับใช้รวมอยู่ด้วยกัน ประชาชนกลุ่มนี้ไม่มีสิทธิในฐานะที่เป็นมนุษย์หรือแม้กระทั่งพลเมืองของรัฐ ความเป็นตัวตนและตำแหน่งแห่งที่ในสังคมของคนขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์กับรัฐโดยผ่านมูลนาย สถานภาพโดยทั่วไปของชนชั้นล่างเหล่านี้คือผู้อยู่ภายใต้การควบคุมของมูลนายและภายใต้การปกครองของกษัตริย์

กฎหมายตราสามดวงยอมรับและแบ่งทาสเป็น 7 ประเภท คือ ทาสเชลย ทาสในเรือนเบี้ย ทาสสินไถ่ ทาสท่านให้ ทาสช่วยมาจากทัณฑสถาน ทาสได้มาจากบิดามารดา และทาสช่วยมาจากทพภิกขกัณฑ์ชาย พณนานนท์ วิเคราะห์และให้ข้อเสนอว่าสามารถแบ่งทาสได้เป็น 4 ประเภท คือ ทาสสินไถ่ ทาสที่ได้มาจากการสืบทอด ทาสที่ได้มาโดยกำลังบังคับ และทาสวัด

เพื่อให้ง่ายต่อการเข้าใจสามารถแบ่งทาสอย่างกว้างๆ เป็น 2 ประเภท คือทาสเชลยและทาสสินไถ่ทาสเชลยคือผู้ที่ถูกจับกุมได้จากการทำสงคราม แต่มีใช้เชลยทุกคนจะถูกจับมาเป็นทาส โดยปกติแล้วรัฐจะอนุญาตให้เชลยเหล่านั้นตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนทั้งในกรุงเทพและหัวเมือง สำหรับทาสสินไถ่สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือทาสไถ่ขาดค่า (ผู้ที่ขายตนเองเต็มหรือเกินกว่าราคาที่รัฐกำหนด) ทาสไถ่ไม่ขาดค่า (ผู้ที่ขายตนเองต่ำกว่าราคาที่รัฐกำหนดและทำงานให้กับนายทาส) และทาสไถ่ไม่ได้ใช้หรือทาสไถ่ผูกดอก (ผู้ที่ขายตนเองลงเป็นทาสแต่สามารถทำงานได้อิสระเพื่อนำเงินไปให้นายทาส)

เมื่อพิจารณาประเภทของทาส สามารถจำแนกวิธีการเข้าสู่ความเป็นทาสได้ 4 วิธีดังนี้ 1. การใช้กำลังบังคับ นอกจากศึกสงครามแล้วยังมีหลักฐานเกี่ยวกับการจับกุมชนกลุ่มน้อยบางกลุ่มมาเป็นทาส รวมถึงผู้ที่ถูกกษัตริย์ลงโทษ 2. ประเพณี เช่น ลูกที่

เกิดจากพ่อแม่ที่เป็นทาส ทาสวัด ทาสที่ได้รับเป็นกำนัล ทาสที่ช่วยมาจากโทษทัณฑ์ ซึ่งวิธีการเหล่านี้เป็นประเพณีที่สังคมยอมรับ 3. ความจำเป็นทางเศรษฐกิจ เช่น ทาสที่ขายตัวเองหรือถูกขายเต็มราคาทาสที่ช่วยมาจากทพภิกขกัณฑ์หรือความอดอยาก, บางคนเป็นทาสเพราะมีหนี้สิน, หรือติดการพนัน 4. ความยินยอมไพร่บางคนสมัครใจที่จะเป็นทาสเพราะต้องการหลบหนีจากการถูกเกณฑ์แรงงานให้รัฐ

ในสมัยรัตนโกสินทร์พบว่าในเขตเมือง มีทาสมากกว่าเขตรอบนอกและส่วนใหญ่จะเป็นทาสสินไถ่ ในกรณีทาสสินไถ่จะมีการเขียนสัญญาซื้อขายทาส (แต่ใช้คำว่าไถ่แทนคำว่าซื้อ) ระบุรายละเอียดเกี่ยวกับตัวทาส นายทาส และราคาค่าตัวทาสไว้ โดยรัฐจะเป็นผู้ดูแลควบคุมการซื้อขายทาส ในการซื้อขายทาสจะมีผู้เกี่ยวข้อง 5 ฝ่าย คือ 1.ผู้ขาย ซึ่งอาจเป็นพ่อแม่ สามี ญาติผู้ใหญ่ หรือตัวทาสเอง 2.นายเงิน คือผู้ที่เป็นตัวกลางหรือนายหน้าในการค้าทาส 3.นายประกัน คือผู้ที่รับประกันในการซื้อขายตัวทาส หากมีปัญหาเกิดขึ้นในระยะเวลารับประกัน เช่น ทาสหนีไปหรือเจ็บป่วย นายประกันจะต้องรับผิดชอบ นายประกันอาจเป็นคนเดียวกันกับนายเงิน 4.นายทาส คือผู้ซื้อหรือได้ครอบครองทาส 5.เจ้าหน้าที่รัฐ คือเจ้าหน้าที่ที่จัดการดูแลการค้าทาสให้ถูกต้องตามกฎหมายและเป็นผู้ตราสัญญาทาสในการซื้อขายทาส

กระบวนการและผู้ที่เกี่ยวข้องในการค้าทาสจะแตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัย ในระยะเริ่มแรกรัฐจะเป็นผู้ควบคุมการค้าสัญญาทาส เมื่อถึงสมัยอยุธยาตอนปลายประชาชนธรรมดาสามารถตราสัญญาทาสเองได้ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นรัชกาลที่ 1 ควบคุมการค้าทาสอย่างเข้มงวดเพราะไพร่มักจะหลบหนีการเกณฑ์แรงงานโดยขายตัวไปเป็นทาส สัญญาการค้าทาสจึงต้องตราโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ ต่อมาในปี พ.ศ.2358 กฎหมายกำหนดว่าสัญญาทาสไม่จำเป็นต้องตราโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ การเปลี่ยนแปลงครั้ง

สุดท้ายเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 มีสัญญาการค้า ทาสที่พิมพ์ขึ้นอย่างเป็นทางการ การค้าทาสจะต้อง กระทำต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐ สัญญาทาสที่จัดทำ อย่างเป็นทางการนี้ ได้กลายเป็นผลประโยชน์ต่อการ เลิกทาสในเวลาต่อมา (ร.แสลงการ์ด)

ชีวิตของทาสสยามขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น สภาพสังคม นายทาส ค่าตัวในการซื้อขาย ทาสนั้นคือ หากขายในราคาสูงระดับความอิสระย่อม ลดน้อยลงเป็นต้น สภาพสังคมของสยามในสมัย ก่อนไม่ใช่สังคมที่ปลอดภัยและสันติสุขเหมือนใน ละครที่เราเห็นกันในทุกวันนี้ ประชาชนธรรมดาอาจ ถูกโจมตีได้ทั้งจากโจรผู้ร้ายและข้าศึกศัตรู บางครั้งมี ทุพภิกขภัยหรือภัยพิบัติทางธรรมชาติ ประชาชนจึง ต้องเข้าไปพึ่งพาหรือหาความคุ้มครองจากเจ้านาย ด้วยการเป็นข้ารับใช้และทาส การเป็นทาสจึงเป็นวิธี การหาทางออกจากความยากลำบากที่ง่ายที่สุดวิธี หนึ่งและผู้ที่ต้องการจะเป็นทาสมีอิสระที่จะเลือก เจ้านายได้

ทาสจะต้องทำงานให้กับเจ้านายของตนไม่ว่า จะทำการผลิตทางการเกษตร ทำงานในบ้าน ในวัด ในวัง หรือทำการค้าตามแต่ละได้รับคำสั่ง ทาสอาจ ถูกขายหรือให้เป็นของกำนัลแก่ใครก็ได้ตามความ ประสงค์ของนายทาส นายทาสสามารถลงโทษทาส ได้เมื่อทาสทำผิดแต่กฎหมายกำหนดมิให้ทำร้าย ทารุณทาสและลงโทษถึงตาย ในอีกแง่มุมหนึ่งอาจตี ความได้ว่า การห้ามข่มขู่หมายถึงการมีอยู่ของการ กระทำเช่นนั้น ส่วนทาสก็จะได้รับอาหารและการ ดูแลอย่างเหมาะสมเมื่อเจ็บป่วยทั้งจากนายทาส นาย เงินหรือญาติพี่น้อง

ทาสในสยามต่างจากทาสในอเมริกาที่มีโอกาส ในการเลือกคู่ครองโดยเฉพาะอย่างยิ่งทาสชาย แต่ทาสหญิงจะต้องขออนุญาตหรือขอความเห็น ชอบจากนายของตนก่อนหากต้องการจะแต่งงาน และเมื่อลูกทาสเกิดมานายทาสฝ่ายหญิงมีสิทธิในตัว เด็กมากกว่า นายทาสฝ่ายชาย

ทาสหญิงมักจะถูกกดขี่มากกว่าทาสชายโดย เฉพาะการข่มขืนทางเพศ หากทาสหญิงถูกข่มขืน นาย ทาสจะต้องฟ้องร้องต่อศาลทันทีเมื่อเกิดเหตุขึ้นครั้ง แรกและจะต้องมีพยานที่รู้เห็นเหตุการณ์ไปด้วยถ้า หากฟ้องร้องหลังจากการข่มขืนครั้งที่สองจะไม่มี ที่ยอมรับทางกฎหมาย

ทาสสยามยังต่างจากทาสในอเมริกาที่มีสิทธิ ครอบครองทรัพย์สินและสามารถสืบทอดทรัพย์สิน ให้กับลูกหลานได้ หากมีการทะเลาะเบาะแว้งกัน ระหว่างทาส นายทาสจะเป็นผู้ตัดสินความ ทาสสยาม ไม่สามารถเป็นพยานในศาลได้เพราะถือว่าไม่มี สถานภาพทางสังคมจึงไม่เป็นที่ยอมรับ อย่างไรก็ตามทาสที่มีสิทธิที่จะฟ้องร้องและได้รับการพิจารณา คดีในศาลได้แต่ต้องไต่ตัวเป็นอิสระเสียก่อน มี กรณีเดียวเท่านั้นที่ทาสไม่ต้องไต่ตัวเป็นอิสระเสีย ก่อนที่จะฟ้องร้องนายทาสในศาลนั่นคือทาสจะต้อง มีหลักฐานเพียงพอว่านายของตนกระทำความผิด อย่างรุนแรงต่อราชบัลลังก์ฐานเป็นกบฏหรือฉ้อ ราษฎร์บังหลวง ถ้าฟ้องร้องนายของตนในข้อหา ดังกล่าวแล้วพบว่าไม่มีมูลความจริงทาสจะต้องถูก ลงโทษสถานหนัก แต่ถ้าพบว่านายทาสมีความผิดจริง ทาสจะได้รับอิสรภาพเป็นรางวัลตอบแทน

สถานภาพของความเป็นทาสสามารถทำให้ สิ้นสุดลงได้ทั้งจากนายทาสหรือตัวทาสเอง ในอินเดีย เมื่อผู้ใดสิ้นสุดความเป็นทาสลงแล้วจะมีพิธีกรรมการ ออกจากความเป็นทาส แต่ในสยามมีพิธีกรรมใด หรือไม่มียังไม่ปรากฏ สถานภาพของทาสสยามสามารถ สิ้นสุดลงได้ด้วยวิธีการอย่างหนึ่งอย่างใดใน 7 วิธีดังนี้ 1. การปลดปล่อยทาส อาจเป็นการกำหนดจาก กษัตริย์หรือเป็นการยินยอมจากนายทาสที่ให้อิสรภาพ แก่ทาส เช่น อาจกำหนดเป็นระยะเวลาว่า ทุก 25 ปี จะมีการปลดปล่อยทาสหนึ่งครั้งเป็นต้น เนื่องจาก ระบบทาสเป็นระบบที่ใช้ความรุนแรง การปลดปล่อย ทาสจึงเป็นเสมือนกลไกในการผ่อนคลายความ ตึงเครียดและลดความกดดันของระบบ เพื่อที่จะ

รักษาระบบนี้ให้คงอยู่ต่อไปยาวนาน 2. การไล่ตัว
ทาสจะเป็นอิสระจากนายทาสเดิมได้หากสามารถนำ
เงินมาไถ่หรือหานายทาสคนใหม่มาไถ่ค่าตัวของตนได้
3. การบวช กฎหมายตราสามดวงกำหนดไว้ว่าทาส
สามารถได้รับอิสรภาพอีกครั้ง ถ้าหากได้บวชเป็น
พระในพุทธศาสนาด้วยความยินยอมของนายทาส
และอิสรภาพนี้ยังติดตัวไปถึงแม้ว่าจะสึกความเป็น
พระแล้วก็ตาม 4. เงื่อนไขพิเศษ มีเงื่อนไขเฉพาะ
เจาะจงที่กำหนดไว้ในกฎหมายตราสามดวงในส่วนที่
เกี่ยวข้องกับการสิ้นสุดสถานภาพของทาส ดังต่อไปนี้
ทาสจะเป็นอิสระเมื่อนายทาสไม่สามารถให้ความ
อุปถัมภ์หรือคุ้มครองได้อีกต่อไป ทาสจะมีอิสรภาพ
โดยสมบูรณ์เมื่อฟ้องร้องเจ้านายและพบว่านายทาส
กระทำความผิดจริง ทาสยังสามารถได้รับอิสรภาพ
อีกครั้งถ้าถูกส่งไปรบในสงครามแทนเจ้านายและ
สามารถมีชีวิตกลับมาได้ 5. การแต่งงาน ทาสหญิง
จะสิ้นสุดความเป็นทาสทันทีเมื่อได้แต่งงานกับนายทาส
6. การหลบหนี เป็นวิธีการโดยทั่วไปที่ทาสใช้เพื่อ
เป็นไทแก่ตนเอง แต่วิธีนี้นายทาสไม่ชอบจึงเป็นสิ่ง
ผิดกฎหมายและกำหนดโทษไว้อย่างรุนแรง 7. ความ
ตาย เป็นสิ่งที่ลบล้างความเป็นทาสลงอย่างสมบูรณ์

อย่างไรก็ตามเป็นการยากมากที่จะหลุดพ้น
จากความเป็นทาส โดยเฉพาะอย่างยิ่งทาสเชลยและ
ทาสไถ่ขาดค่า เนื่องจากอิสรภาพนี้ขึ้นอยู่กับ
อย่างมากกับการเริ่มต้นและการตัดสินใจของนายทาส

โดยสรุปแล้วระบบทาสสยามเป็นระบบย่อย
ที่อยู่ในระดับศักดินา เป็นผลมาจากการขาดแคลน
แรงงานของรัฐสยาม อันส่งผลต่อความมั่นคง
ทางการเมือง ทาสยังถูกยอมรับอีกด้วยว่าเป็นวิธีที่
ง่ายเพื่อต้องการหลุดพ้นจากความยากลำบากในชีวิต
ระบบทาสยังช่วยลดความตึงเครียดในระบบไพร่เพราะ
ไพร่ยินยอมเป็นทาสเพื่อหลบหนีการเกณฑ์แรงงาน
จากรัฐ ทาสถูกมองว่ามีสถานะเป็นทรัพย์สินแต่ใน
ขณะเดียวกันก็มีสถานะเป็นคนหรือประชาชนที่อยู่
ภายใต้การควบคุมของกษัตริย์ ดังนั้นทาสจึงได้รับ

อนุญาตให้มีสิทธิส่วนบุคคลหลายประการ สิ่งที่เกิด
ขึ้นคือมูลนายหรือนายทาสยังสามารถหาประโยชน์จาก
ทาสได้อย่างมาก แต่รัฐไม่อนุญาตให้มูลนายขูดรีด
ทาสมากเกินไปกล่าวคือทาสก็พออยู่ได้มูลนายก็
ไม่เดือดร้อนรัฐก็มีเสถียรภาพทางการเมืองจะเห็น
ได้ว่ารัฐได้ผลประโยชน์สูงสุด (ไม่ต้องกล่าวก็ทราบ
ได้ว่าใครเป็นผู้ถูกขูดรีดที่สุดจากระบบศักดินา)

มีความเป็นไปได้ว่ามีจำนวนผู้หญิงและเด็ก
เป็นทาสมากกว่าจำนวนผู้ชายที่เป็นทาส เพราะ
กฎหมายตราสามดวงอนุญาตให้ผู้ชายขายเมียและ
ลูกเป็นทาสได้ ต่อมากฎหมายข้อนี้ได้ถูกยกเลิกใน
รัชกาลที่ 4

โดยทั่วไปความสัมพันธ์ระหว่างทาสและนาย
ทาสในสยามเป็นไปในลักษณะการอุปถัมภ์ค้ำจุนเกื้อ
หนุนกัน แต่ในสมัยรัชกาลที่ 4 และที่ 5 ซึ่งระบบ
ทูนนิยมได้หยั่งรากลงในแผ่นดินสยาม ความ
สัมพันธ์ระหว่างทาส (ซึ่งส่วนใหญ่เป็นทาสสินไถ่)
และนายทาสรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างทาสและ
รัฐได้เปลี่ยนแปลงไป มีการใช้ความรุนแรงต่อทาส
มากขึ้นในการบังคับให้เกิดผลกำไรสูงสุดต่อนาย
ทาสและกลไกของรัฐในการควบคุมแรงงานทาสโดย
ผ่านมูลนายได้สูญสลายไปก่อนหน้าที่รัชกาลที่ 5
ประกาศเลิกทาสเป็นเวลานานแล้ว ดังนั้นการเลิก
ทาสในสยามมิได้เป็นการปลดปล่อยทาสและมิได้
เป็นการล้มเลิกระบบทาสเนื่องจากกระบวนการและ
แนวคิดที่เน้นในการเลิกทาสของสยามแตกต่างไป
จากกระบวนการและแนวคิดที่เน้นในการปลดปล่อย
ทาสและการล้มเลิกระบบทาสนั่นเอง

ก่อนที่ผู้เขียนจะวิเคราะห์ถึงกระบวนการและ
แนวคิดที่เน้นในการเลิกทาสของสยาม ผู้เขียนขอ
กล่าวถึงปัจจัยที่นำไปสู่การประกาศเลิกทาสในปี
พ.ศ.2448 พอสังเขปดังนี้กล่าวคือการเลิกทาสของ
สยามเกิดขึ้นในบริบทของการเปลี่ยนแปลงจากระบบ
เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองก้าวไปสู่ระบบเศรษฐกิจ
ทุนนิยมและระบบทาสได้กลายเป็นอุปสรรคต่อการ

พัฒนาสังคม รวมทั้งการเมืองทั้งภายในและภายนอก เป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดการเลิกทาส นอกจากนี้ กระแสต่อต้านการมีทาสในระดับนานาชาติก็มีส่วน สนับสนุนการเลิกทาสในสยาม

จุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญใน สมัยรัตนโกสินทร์เกิดจากการลงนามในสนธิสัญญา เบาวีริงระหว่างอังกฤษกับสยาม พ.ศ. 2398 สนธิ สัญญานี้ก่อให้เกิดผลกระทบที่สำคัญ 2 ประการคือ การค้าเสรีและสิทธิสภาพนอกอาณาเขตซึ่งนำไปสู่สาเหตุ ใหญ่ในการเลิกทาส สนธิสัญญาเบาวีริงได้นำสยาม เข้าไปสู่ระบบทุนนิยมโลกซึ่งต้องใช้แรงงานในการ ผลิตเนื่องจากแรงงานทาสเป็นแรงงานที่ไม่มี ประสิทธิภาพ ดังนั้นการเลิกทาสก็เพื่อจะได้มีแรงงาน อิสระเข้าไปสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมนั่นเอง แต่มี การวิเคราะห์ว่าปัจจัยทางการเมืองมิใช่ปัจจัยทาง เศรษฐกิจที่มีผลต่อการเลิกทาสสยาม โดยเฉพาะ อย่างยิ่งปัจจัยทางการเมืองภายในและปัญหาในตัว ระบบทาสเองรวมถึงความไม่มีประโยชน์ของระบบ ทาสต่อรัฐเป็นสิ่งจูงใจให้เกิดการเลิกทาสในสยาม ด้วยเหตุว่ารัชกาลที่ 5 ขึ้นครองราชย์ในขณะที่ทรง พระเยาว์และไร้ซึ่งอำนาจ อำนาจในการบริหาร ประเทศอยู่ที่ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แห่งตระกูล บุนนาค นอกจากนี้พื้นฐานของอำนาจยังคงขึ้นอยู่กับ การครอบครองกำลังคน ดังนั้นจึงมีความพยายามที่ จะควบคุมกำลังคนระหว่างกษัตริย์และขุนนางเก่า การเลิกทาสจึงเป็นการดึงอำนาจอยู่ที่กษัตริย์เพื่อ ที่จะควบคุมไพร่ฟ้าประชาชนหรือกำลังคนได้โดยตรง โดยไม่ต้องผ่านมูลนาย และเป็นการสลายอำนาจ ของขุนนางซึ่งเป็นกลุ่มอำนาจเก่าให้หมดไป ยิ่งไป กว่านั้นระบบทาสเองได้ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นมามากมาย ในสังคมสยาม เช่น เกิดการลงทุนในตัวทาส และมีการขูดรีดแรงงานทาสมากยิ่งขึ้นจนเป็นคดีความใน ศาลเป็นจำนวนมาก ทาสได้หลบหนีหายไปอยู่รวม กลุ่มกันในป่าจนมีกฎหมายลงโทษการหลบหนีของ ทาสอย่างรุนแรงถึงขั้นประหารชีวิต การที่คนเลือก

ขายตัวลงเป็นทาสเนื่องจากการติดการพนันบ่อน เบี้ยเหล่านี้เป็นต้น ซึ่งทำให้เกิดความกดดันในสังคม และที่สำคัญที่สุดคือระบบทาส ได้กลายเป็นอุปสรรค ต่อแผนการปรับปรุงพัฒนาประเทศให้เจริญ ก้าวหน้าตามแบบอารยประเทศ ซึ่งริเริ่มขึ้นโดย รัชกาลที่ 4 แล้วสืบต่อมาสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะ อย่างยิ่งการสร้างกองทัพตามแนวคิดตะวันตกและ การปฏิรูปการศึกษา (ชาติชาย พณนานนท์)

การเมืองระหว่างประเทศก็มีส่วนในความ เปลี่ยนแปลงของสยาม การล่าอาณานิคมของ มหาอำนาจตะวันตก (อังกฤษและฝรั่งเศส) โดย การอ้างสิทธิการปกครองเหนือรัฐที่ด้อยพัฒนาและ ป่าเถื่อนทำให้รัชกาลที่ 5 ต้องปรับปรุงพัฒนา ประเทศให้เจริญก้าวหน้าตามแบบตะวันตกอย่าง เร่งด่วน เพราะการมีทาสถูกมองว่าเป็นความไร้อารยธรรม และในขณะนั้นมีกระแสต่อต้านการใช้ทาสในโลก ตะวันตก การเลิกทาสจึงเป็นผลมาจากปัจจัย ภายนอกด้วย แต่ปัจจัยภายในสยามเองมีความ สำคัญมากกว่า

แนวคิดเบื้องหลังการเลิกทาสของสยามเป็น แนวคิดเช่นเดียวกันกับการพัฒนาประเทศด้านอื่นๆ นั่นคือเพื่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศและ คุณประโยชน์ของประชาชน แรงจูงใจทางบวก ประการสำคัญที่รัชกาลที่ 5 ริเริ่มการเลิกทาสคือ ความรู้สึกเมตตาทาสและการทำประเทศให้ทันสมัย แต่เนื่องจากการเลิกทาสถูกริเริ่มขึ้นในช่วงที่รัชกาลที่ 5 พยายามต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจทางการเมือง ภายในประเทศโดยสมบูรณ์ การเลิกทาสจึงต้อง พิจารณาจากแง่มุมนี้ด้วยเช่นกัน ดังนั้นรัชกาลที่ 5 จึงมีแรงจูงใจในการเลิกทาสมากยิ่งขึ้น (ชาติชาย พณนานนท์)

กระบวนการในการเลิกทาสของสยามใช้เวลา กว่า 30 ปี สามารถแบ่งได้เป็น 2 ขั้นตอนคือ 1. การ จำกัดเงื่อนไขของความเป็นทาสด้วยการประกาศ พระราชบัญญัติพิทักษ์อายุลูกทาสลูกไท ในปี

พ.ศ.2417 มีผลให้ผู้ที่เกิดก่อน พ.ศ.2411 เท่านั้นที่สามารถถูกซื้อและขายเป็นทาสได้ ส่วนผู้ที่เกิดหลังปี พ.ศ.2411 สามารถเป็นทาสได้จนถึงอายุ 21 ปีเท่านั้น และลดค่าตัวทาสทำให้จำกัดจำนวนผู้ที่เข้ามาในระบบทาสลดน้อยลง ลดการลงทุนในตัวทาสซึ่งเป็นการปูทางให้กับขั้นตอนสุดท้ายนั่นเอง 2. การยกเลิกระบบทาสด้วยการประกาศพระราชบัญญัติทาสในปี พ.ศ.2448 นั่นคือลูกทาสทุกคนได้รับเสรีภาพไพร่หรือทาสที่เป็นอิสระแล้วไม่สามารถกลับไปเป็นทาสได้อีก นายเงินจะต้องหักราคาค่าตัวทาสเดือนละ 4 บาท สำหรับทาสที่ยังไถ่ค่าตัวไม่หมด และหากทาสต้องการเปลี่ยนนายเงินจะไม่สามารถขึ้นราคาค่าตัวได้

หลังจากที่รัชกาลที่ 5 ได้ประกาศพระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณอายุลูกทาสลูกไท พ.ศ.2417 มีการคัดค้านทั้งจากนายทาสผู้ซึ่งจะเสียผลประโยชน์และตัวทาสเองซึ่งมองว่าระบบนี้เป็นที่มาของเงินทูนซึ่งไม่น่าแปลกใจที่เป็นเช่นนั้น ด้วยเหตุว่ารัชกาลที่ 5 เป็นผู้มีความคิดริเริ่มต้องการที่จะเลิกทาสไม่ว่าจะเพื่อผลประโยชน์ส่วนพระองค์หรือเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติหรือทั้งสองเหตุผลก็ตามแต่ไม่มีหลักฐานอันใดซึ่งจะนำไปสู่แรงกดดันให้มีการเลิกทาสที่มาจากตัวทาสเองเลย ทาสส่วนใหญ่มาเป็นทาสด้วยความยินยอมและไม่มีหลักฐานแสดงว่าทาสก่อกบฏรวมทั้งไพร่ชายอาจเลือกมาเป็นทาสเพราะไม่เต็มใจที่จะถูกเกณฑ์แรงงานให้รัฐปีละ 4 เดือน เหล่านี้เป็นต้น การเลิกทาสของสยามเห็นได้ชัดเจนว่าเป็นกระบวนการที่เกิดจากระดับบนสู่ระดับล่าง (Top-Down)

ปฏิกริยาของสาธารณชนต่อการเลิกทาสที่สังเกตได้จากหนังสือพิมพ์ในช่วงระยะเวลา 12 ปี หลังจากที่พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณอายุลูกทาสลูกไทประกาศใช้สามารถแบ่งได้ 3 แนวทาง คือ 1) ผู้ที่สนับสนุนการเลิกทาสอย่างรวดเร็วและถอนรากถอนโคน 2) ผู้ที่ต่อต้านการเลิกทาสอย่างรุนแรง และ 3) ผู้ที่เห็นด้วยกับการเลิกทาสอย่างค่อยเป็น

ค่อยไป

ถึงแม้ว่ารัชกาลที่ 5 จะประกาศเลิกทาสในปี พ.ศ.2448 แล้ว แต่ยังคงมีความเป็นทาสหลงเหลืออยู่ในแง่ประเพณีและจิตใจของชาวสยาม มีหลักฐานสัญญาการจ้างแรงงานโดยการจ่ายเงินล่วงหน้าให้กับผู้ขายแรงงานแล้วผู้ขายแรงงานจะขอใช้เงินที่ขอยืมมาล่วงหน้าด้วยการรับใช้ทำงานตอบแทนสำหรับแรงงานชาย และการถูกนำไปแสดงมหรสพหรือการขายบริการทางเพศสำหรับแรงงานหญิงซึ่งเป็นการใช้แรงงานทาสแบบแอบแฝง หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นทาสรูปแบบใหม่นั้นเอง

ความเต็มใจของผู้คนที่เข้าไปสู่พันธภาวะหรือสภาพที่ไม่เป็นอิสระต่างๆ ที่กฎหมายห้ามกระทำการดังกล่าวนี้เป็นที่ยืนยันได้ว่าโดยทั่วไปแล้วทาสสยามมิได้ถูกทารุณมากจนเกินไปนัก นอกจากนี้อาจตีความได้ว่าระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีที่เข้ามาในสยามตั้งแต่สนธิสัญญาเบาว์ริงยังไม่ขยายตัวเต็มทีมากเพียงพอที่จะสร้างงานและนายทุนเพื่อจ้างแรงงานที่เป็นอิสระแล้ว หรือมีความนิยมใช้แรงงานชาวจีนที่เข้ามาในสยามช่วงเวลานั้น หรือมีละนันอดีตทาสเหล่านั้นพบว่าการเป็นทาสดีกว่าการเป็นแรงงานเสรีที่เข้าไปสู่ระบบทุนนิยมเพราะจะต้องมีทักษะหรือใช้แรงงานมากกว่าเดิมเพื่อที่จะอยู่รอดในระบบทุนนิยมเสรี ดังนั้นช่วงระยะเวลาตั้งแต่สิ้นสุดความเป็นทาสจนกว่าจะถึงการมีเสรีภาพอย่างแท้จริงในหลายทศวรรษถัดมา อดีตทาสเหล่านั้นมีชีวิตที่ยากลำบากมากขึ้นและซับซ้อนมากกว่าตอนที่ เป็นทาสเนื่องจากในขณะที่เป็นทาสยังมีเจ้านายคอยดูแล เมื่อเลิกทาสแล้วไม่มีใครคอยดูแลนอกจากนี้รัฐยังไม่มีกลไกที่พร้อมและเอื้อประโยชน์ต่อประชาชนระดับล่างอย่างเพียงพอ ด้วยเหตุนี้การเลิกทาสในสยามจึงอาจเป็นเพียงการนำคนกลุ่มหนึ่งออกจากกรงเหล็กมาสู่กรงที่ใหญ่ขึ้นนั่นคือกรงเล็บของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีและระบบการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจเท่านั้นเอง แน่อนที่ที่สุดว่าจะต้องมี

ผู้ที่ได้ประโยชน์และเสียประโยชน์จากการกระทำดังกล่าว ผู้ที่ตกเป็นเหยื่อคือผู้ที่ไม่รู้เท่าทันและไร้อำนาจที่จะป้องกันตนเอง สภาวะเช่นนี้เองที่นำไปสู่ความแข็งแกร่งของระบบอุปถัมภ์ในสังคมสยามอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน

ดังนั้นการเลิกทาสในสยามมิได้เป็นผลงานอันยิ่งใหญ่อย่างที่ถูกกล่าวอ้างจนเกินความเป็นจริงในสมัยต่อมา ทาสหรือไพร่ทแอมจะไม่ได้เรียนรู้ถึงผลประโยชน์ของการเลิกทาสเพราะชีวิตก่อนและหลังการเลิกทาสมิได้มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก เป็นที่ยอมรับว่ารัชกาลที่ 5 เป็นหนึ่งในกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในสยาม ถ้ามิใช่ในเอเชียอาคเนย์หรือแม้แต่เอเชีย พระองค์มีผลงานการปฏิรูปประเทศหลายด้านเป็นประจักษ์พยาน แต่การยกยอพระองค์จนเกินไปจนทำให้เกิดความรับรู้ที่พระองค์มีพระราชอำนาจยิ่งใหญ่เกินกว่าที่พระองค์มีอยู่จริงเป็นการบิดเบือนประวัติศาสตร์และไม่เป็นการถวายพระเกียรติอย่างเหมาะสม ในกรณีของสยามทาสมีส่วนช่วยให้เข้าใจแนวคิดเสรีภาพเพียงเล็กน้อย จนกระทั่งประมาณสองทศวรรษหลังจากการเลิกทาสที่นิยมใหม่ของคำว่า “ทาส” ในฐานะที่มีความหมายตรงกันข้ามกับ “เสรีภาพ” ได้เริ่มซึมซับในสังคมไทย (ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ) เนื่องจากทาสสยามต่างจากทาสตะวันตกการเลิกทาสในสยามก็ไม่เหมือนในตะวันตก ดังนั้นแนวคิดสิทธิเสรีภาพก็ย่อมไม่ตรงกันเพราะหล่อหลอมมาจากสังคมต่างรูปแบบ สังคมไทยในอดีตไม่มีแนวคิดสิทธิที่เด่นชัดแนวคิดที่โดดเด่นกว่าคือแนวคิดเรื่องหน้าที่ เนื่องจากเป็นระบบสังคมลำดับชั้นซึ่งทำให้สมาชิกในสังคมยอมรับความไม่เท่าเทียมกันในสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การเลิกทาสของสังคมไทยในอดีตไม่ใช่เป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิดสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยด้วยเหตุ

ว่าไม่ได้เกิดจากการเรียกร้องและความต้องการของทาส ยิ่งไปกว่านั้นเป้าหมายและแนวคิดสำคัญของการเลิกทาสไม่ใช่เพื่อตระหนักและเคารพสิทธิมนุษยชน การเลิกทาสส่งผลกระทบต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในประเทศไทยเพียงเล็กน้อย อย่างดีที่สุดความสำเร็จในการเลิกทาสของสยามคือทำให้สยามอ้างตำแหน่งแห่งที่ในประชาคมโลกสมัยใหม่ในฐานะประเทศอารยะได้เพราะไม่มีประเพณีการใช้ทาสแล้วในทางกฎหมาย ซึ่งทำให้ฝรั่งเศสไม่สามารถใช้เรื่องการมีทาสเป็นข้ออ้างในการนำสยามเป็นอาณานิคมได้ (ชาติชาย พจนานนท์) และสามารถมองได้ว่าเป็นการปูพื้นฐานสำหรับการพัฒนาประเทศในสมัยต่อมา รวมทั้งได้เปลี่ยนมาเป็นสังคมที่ใช้แรงงานรับจ้างสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ส่งท้าย คำศัพท์ที่พอจะใกล้เคียงกับสิทธิเสรีภาพในสังคมสยามคืออิสรภาพ ซึ่งหมายถึงความเป็นใหญ่ ถ้าใช้ในความหมายที่กว้างขึ้นคือความเป็นเอกราชของชาติ คนกลุ่มแรกที่ใช้คำว่า “สิทธิ” ในสังคมไทยคือนักกฎหมายในช่วงระหว่างการปฏิรูปการศาลไทย และใช้คำว่า “สิทธิ” ที่มีความหมายว่า “อำนาจอันชอบธรรม” (ของเป็นผู้ใหญ่) มิใช่หมายถึง “ผลประโยชน์ที่บุคคลควรมีควรได้และผู้อื่นจะต้องเคารพรวมทั้งต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามนั้น”

การศึกษาได้ทำให้เรามีการวิเคราะห์และตีความประวัติศาสตร์ในแง่มุมที่แตกต่างกัน ผู้เขียนหวังว่ามุมมองใหม่และแนวคิดที่ต่างไปจากบทความนี้จะส่งผลต่อการศึกษาเพิ่มเติม, การอภิปราย, การประเมิน และการตีความประวัติศาสตร์ใหม่ ๆ เกิดขึ้น เพราะคนไทยทุกคนไม่ควรปล่อยให้รัฐหรือบุคคล กลุ่มบุคคล และสถาบันหนึ่งสถาบันใดผูกขาดการตีความประวัติศาสตร์แต่เพียงฝ่ายเดียว

เอกสารอ้างอิง

- Chatchai Panananon. (1982). **Siamese Slaver : The Institution and Its Abolition.**
Ph.D. Dissertation University of Michigan.
- Chollada Kopatta. (1990). **Slavery and Socio-Economic Change During the Rattanakosin Period, 1782-1905.** Master Thesis, Chulalongkorn University.
- Jitr Phumisak. (1998). **The Real Face of Thai Feudalism** (7th ed.). Bangkok: Sripunya Press.
- Pongnian Thongpongiam. (1983). **A Study of Thai Slavery During the Bangkok Period.**
Master Thesis, Chulalongkorn University.
- Thanet Aphornsuvan. (1990). **Slavery System and Political Power in Thai Social History, in Thai Kadee Suksa** (pp.83-102). Bangkok: Amarin Printing Group.
- Thanet Aphornsuvan. (1997). **Slavery and Modernity : Freedom in the Making of Modern Siam, in Asia Freedom** (pp.161-186). S.l.:s.n.
- Watson, James L. (Ed.). (1980). **Asian and African Systems of Slavery.** Oxford: Basil Blackwell.

